

פורצות קדימה?

על שילוב נשים בדרג המסתער

בשלב הזה יש לזנוח את המאמצים לשלב נשים בדרג המסתער, וזאת משתי סיבות: זה יפריע לצה"ל למלא את ייעודו העיקרי - להילחם - וזה לא יהיה מקובל על החברה הישראלית של היום

ועוד מקצועות בפני נשים, ובכלל זה מקצועות לחימה.²

עם זאת ברור שמטרתו העיקרית של צה"ל אינה למלא תפקידים חברתיים אלא להגן על המדינה. זוהי משימה בעלת חשיבות עליונה, של חיים ומוות, וכל מה שהצבא עושה חייב בסופו של דבר לשרת אותה.

זה המקום להדגיש שהמאמר אינו עוסק בשילוב נשים בצה"ל בכלל. אין שום ספק שתרומת הנשים לצה"ל היא חיונית הן בשל מחסור בכוח אדם והן בשל תרומתן הייחודית

משמעותית בדרך לשילוב נשים לוחמות בצה"ל. ואכן מאז פתח צה"ל בפני נשים מקצועות רבים שהיו עד אז סגורים בפניהן. להגברת שוויון ההזדמנויות לנשים בצה"ל יש משמעות מרחיקת לכת בשל המקום המרכזי שיש לצבא בעיצוב החיים והחברה בישראל.

יש הטוענים כי על צה"ל להיות פורץ דרך גם בנושאי חברה, ובכלל זה בתחום של הגברת השוויון המגדרי לצד נושאים חשובים נוספים כמו שילוב נוער שוליים בחברה. לטענת המצדדים בגישה הזאת על צה"ל לפתוח עוד

מבוא¹

במאמר הזה נעשה ניסיון לברר באיזו מידה ניתן לשלב כיום, בעשור השני של שנות האלפיים, נשים לוחמות בדרג המסתער: בחיל הרגלים, בחיל השריון, בהנדסה ובכלי שיט קרביים. שאלת המפתח היא האם ניתן לשלב שניים מהיעדים המרכזיים של החברה הישראלית: לקדם את השוויון המגדרי בחברה ובמקביל לחזק את צה"ל באמצעות השירות הקרבי של הנשים.

בג"ץ אליס מילר (1994) הוא נקודת ציון

לוחמות בצה"ל | לאחר בג"ץ אליס מילר פתח צה"ל בפני נשים מקצועות רבים שהיו עד אז סגורים בפניהן. להגברת שוויון ההזדמנויות לנשים בצה"ל יש משמעות מרחיקת לכת בשל המקום המרכזי שיש לצבא בעיצוב החיים והחברה בישראל

אל"ם טליה לנקרי
ראש מחלקת ההגנה באגף המבצעים.
לשעבר המג"דית הראשונה בצה"ל

האם ניתן לשלב שניים מהיעדים המרכזיים של החברה הישראלית: לקדם את השוויון המגדרי בחברה ובמקביל לחזק את צה"ל באמצעות השירות הקרבי של הנשים

כיום כבר הוטמעה והופנמה בצה"ל הגישה החדשה הזאת כלפי שירות הנשים בצבא. נשים הן שליש מכוח האדם של צה"ל בשירות חובה, ו-90% מהתפקידים בשירות החובה פתוחים בפני נשים. נשים משרתות בכל היחידות בדרג הקדמי והעורפי ובקשת רחבה של תפקידים - החל מתפקידי לחימה, עבור דרך תפקידים במקצועות תומכי לחימה וכלה בתפקידים במערכים הטכנולוגיים והמקצועיים השונים. עם זאת נשים אינן מורשות להשתלב בדרג המסעף של צה"ל, קרי חיל הרגלים, חיל השריון וחיל ההנדסה.

הטיעונים נגד שילוב נשים בדרג המסעף

מי שמתנגדים לשילוב נשים בדרג המסעף מעלים טיעונים בשלושה ממדים שונים: **הממד הפיזיולוגי**. ככלל, השרירים של הנשים חלשים יותר משרירי הגברים, ולכן יעילותן בלחימה פחותה מיעילות הגברים.

הממד החברתי-תרבותי. גברים מתנהגים באופן שונה כלפי נשים מאשר כלפי גברים אחרים - מה שעלול לפגוע ברעות ובלכידות היחידתית הנדרשת כדי לנצח בשדה הקרב. לטענת מי שמעלים את הטיעון הזה, נוכחות הנשים מכניסה ביחידות הלוחמות אווירה של ארוס (Eros) - מתח מיני - וזו באה על חשבון הפיליה (Philia) - הרעות בין הלוחמים. עוד נטען, כי בתנאי שדה קשה לשמור על הפרטיות, ובשירות משותף עלולים גם החיילים וגם החיילות להיקלע לסיטואציות מביכות ואף משפילות. כמו כן מעלים מתנגדי השילוב חששות מפני נפילה בשבי ואונס של החיילות השבויות.

הממד הארגוני. ההבדלים המהותיים בין גברים

במקצועות רבים. המאמר גם אינו יוצא נגד שילובן של לוחמות בצה"ל, למשל בחיל האוויר ובחיל האיסוף קרבי, ואף לא מערער על יכולתן של נשים לתפקד בשדה הקרב. ליכולת הזאת כבר יש די והותר הוכחות. במאמר נבחנת האפשרות להרחיב את היריעה ולשלב נשים בדרג המסעף.

ראש הממשלה הראשון, דוד בן-גוריון, ביסס את ההחלטה לחייב נשים לשרת בצה"ל על שני עוגנים מרכזיים: העוגן האחד הוא ערך השוויון. הוא טען כי מדינה שאינה תובעת מנשותיה למלא חובות כמו הגברים היא מדינה שאין לה כוונה להעניק לנשים שוויון זכויות. העוגן השני הוא המצב הביטחוני והצורך לרתום את כל מי שניתן למשימת ההגנה על הבית. אך למרות עמדתו זו הורשו נשים בתקופתו לשרת רק בתפקידים מועטים - בעיקר תפקידים נשיים מסורתיים כמו מזכירות, אחיות ומורות.

מאמצע שנות ה-60 ועד שנות ה-80 של המאה הקודמת גדלו מאוד צורכי צה"ל בכוח אדם בכלל ובכוח אדם לוחם בפרט. הצרכים האלה דירבנו את מקבלי ההחלטות בצבא לפתוח תפקידים רבים בפני נשים. עיקרו של המהלך התבטא בהפניית נשים לתפקידים תומכי לחימה. באותן השנים הוקם מערך ההדרכה של חילות השדה, ומרבית תפקידי ההדרכה הופקדו בידי נשים.

מפקדי צה"ל החלו להכיר ולהוקיר את הפוטנציאל של הנשים, את רוח הלחימה שלהן ואת היכולות שהן הפגינו. בכך הן הפכו לפורצות דרך ויצרו בסיס איתן לעידן הליברלי של שנות ה-90.

ב-1 בינואר 2000 הועבר בכנסת תיקון לחוק שירות הביטחון, שלפיו חייב צה"ל להעניק לנשים שוויון הזדמנויות מלא. בעקבות התיקון לחוק ניתנה לחיילות האפשרות לשרת בתפקידי לחימה שונים כמו מערך הנ"מ, חיל התותחנים, חיל הרגלים (בגדוד החי"ר קרקל) ובתפקידי חילוץ והצלה. בכך הוסרו חסמים מגדריים רבים. בעקבות התיקון לחוק שירות הביטחון הוציא הרמטכ"ל את ההנחיה הבאה: **כל תפקיד פתוח בפני חייל - גברים כנשים - לשיבוץ, ובתנאי שהוא עומד בשלושה קריטריונים מצטברים: עמידה במשימה המבצעית, יכולת פעולה בסביבה המבצעית ויכולת שיבוץ בהיקפים הולמים למסגרות השונות.**

לנשים צפויים ליצור סטנדרט כפול ביחידות בתחומים שונים כמו הבדלים בתנאי המחיה וקריטריונים שונים במבחנים הפיזיים.³ בהקשר הזה יש לציין גם את סוגיית העלות-תועלת. בעוד שחייל צפוי לתת תמורה על הכשרתו היקרה עד גיל 40 באמצעות שירות המילואים, הרי התמורה שתיתן חיילת צפויה להיות קצרה הרבה יותר.

במאמר הזה אני דנה רק בשניים מתוך שלושת הממדים: החברתי-תרבותי והארגוני. בעקבות הדיון הזה אני טוענת כי לא זו בלבד שלא בשלה העת לשילוב לוחמות בדרג המסעף, אלא ששילובן בעת הזאת עלול לפגוע ביעודו של צה"ל. אומנם נראה שהנושא הזה אינו מצוי עדיין על סדר היום בתוך צה"ל או מחוצה לו, אך סביר להניח שהוא יעלה בשלב כלשהו.

שילוב נשים בצה"ל - בין חברה לצבא

מקובל לראות בצבא מערכת גברית. יש לכך ביטוי בשני ממדים שמקובלים במיון ארגוני. ממד אחד הוא מבני, ולפיו מבנה הצבא הוא היררכי, נוקשה וריכוזי. הממד השני הוא פונקציונלי: ייעוד הצבא הוא להילחם, ומטרת המלחמה היא להגן ולנצח. מכיוון שהצבא פועל בתוך החברה ולמענה, הוא מושפע מהנורמות החברתיות וגם משפיע עליהן. נשאלת אפוא השאלה: האם החברה הישראלית האזרחית אכן יכולה להיחשב לשוויונית ביחסה לגברים ולנשים ולא לחברה פטריארכלית?

ניתן להניח כי ככל שהחברה האזרחית מחויבת יותר לערך השוויון בין המינים להלכה ולמעשה, כך ייווצרו תנאים נוחים יותר לשילוב שוויוני של נשים במערכת הצבאית. לעומת זאת, חברה אזרחית סקסיסטית מחזקת את הנטייה הטבעית של המערכת הצבאית לא לשלב נשים באופן שוויוני בשורותיה. אם לחברה האזרחית אין עניין במתן שוויון רב יותר לנשים, לצבא בוודאי שאין עניין לדחוף ביוזמתו לכיוון הזה. לחברה הישראלית שלושה מאפיינים ייחודיים: הדומיננטיות של הדת, החשיבות הרבה שהיא מייחסת לערכי המשפחה והיותה חברה מיליטריסטית.

השפעת הדת על הפוליטיקה ועל החברה

המציאות הפוליטית - שבה למפלגות הדתיות יש יכולת לחרוץ גורלן של ממשלות לשבט או לחסד - משפיעה גם על מעמד האשה. הסיבה:

הנשים בהכרח נדחקות לשוליים. השיח הפוליטי בישראל הוא אידיאולוגי בעיקרו. ההאדרה של סוגיית הביטחון משמשת בלם מפני תביעות לשינוי הסדר החברתי הקיים. באמצעות ההאדרה הזאת מנוטרל למעשה כל ניסיון של הקבוצות הפריפריאליות לקרוא תיגר על הסדר החברתי הקיים.

יתר על כן, השאלות העיקריות הכלולות בסדר היום הפוליטי בישראל שייכות לקטגוריה הביטחונית, ונשים מודרות בדרך כלל מהשיח בענייני ביטחון. ואם לא די בכך, כאשר נשים כבר מתבטאות בסוגיות ביטחוניות, המשקל שניתן לדבריהן נמוך לרוב מהמשקל שניתן להתבטאויות של גברים בסוגיות האלה. במילים אחרות: הדברים אינם נשקלים לגופם אלא לפי הזהות המגדרית של הדוברים. למרות מצב העניינים המורכב שתואר לעיל הנשים הן חלק בלתי נפרד מהצבא. עם זאת, מהעובדה שמתקיים שיח תמידי בנוגע לתפקידים שיכולות הנשים למלא עולה כי לא קיים שוויון בין גברים לנשים בצה"ל.

נתונים על הלוחמות בצה"ל

מאז 1995 ועד היום נפתחו בפני נשים תפקידי הלחימה הבאים: טיס, מג"ב, חובלים, מערך הנ"מ, טיהור אב"ך, תותחנים, חי"ר קל (ובכלל

נשים הן שליש מכוח האדם של צה"ל בשירות חובה, ו-90% מהתפקידים בשירות החובה פתוחים בפני נשים. נשים משרתות בכל היחידות בדרג הקדמי והעורפי ובקשת רחבה של תפקידים

לאידיאולוגיה לאומית. אולם האידיאולוגיה הזאת שימשה בלם להשגת שוויון לנשים והנציחה את חלוקת התפקידים המסורתית בין נשים לגברים.

ישראל משמרת עד היום את ערכי המשפחה הגדולה - גם מטעמים דמוגרפיים-ביטחוניים - אך מאמצת סגנון חיים מודרני שמבליט ערכים מנוגדים, כמו מיצוי אישי, היענות לאתגרים מקצועיים, תרבות ופנאי והגברת חופש הבחירה. הפן המודרני והפן המסורתי בחברה הישראלית משדרים מסרים מנוגדים, והשילוב ביניהם נראה כמעט בלתי אפשרי.

מיליטריזציה ובעיות ביטחון

ישראל גיבשה את הסדרה החברתיים ואת סדר עדיפויותיה הפוליטיים תוך כדי קונפליקט צבאי ומדיני מתמשך המלווה אותה מיום היווסדה. לכן אין להתפלא על שהחברה הישראלית אימצה נורמות צבאיות המבוססות על ערכים גבריים. בחברה כזאת

את כוחן הפוליטי הרב מנצלות המפלגות הדתיות כדי להשפיע על ערכי יסוד חברתיים ברוח ההלכה, שאינה עולה בהכרח בקנה אחד עם ערכים דמוקרטיים וליברליים כמו מתן שוויון מלא לנשים.

אולם המערכת הפוליטית אינה רק מעצבת את סביבתה ומשפיעה עליה, היא עצמה מגיבה לנורמות רווחות, והן משפיעות עליה ומעצבות אותה. במילים אחרות: הערכים של המפלגות הדתיות משקפים עמדות שהן מקובלות מאוד על ציבורים גדולים בישראל. הדבר בא לידי ביטוי גם בסוגיות אחרות של דת ומדינה כמו חוק טל וגיוס החרדים לצה"ל. המסקנה היא אפוא שהשיח על שילוב הנשים בצה"ל אינו עוסק רק בהיבט של שוויון הזדמנויות, אלא הוא מורכב וקשה יותר נוכח העובדה שהוא עוסק למעשה בסוגיות דתיות. וברגע שמדובר בסוגיה דתית, יש להביא בחשבון את עמדתו של ציבור גדול שאותו מייצגות המפלגות הדתיות.

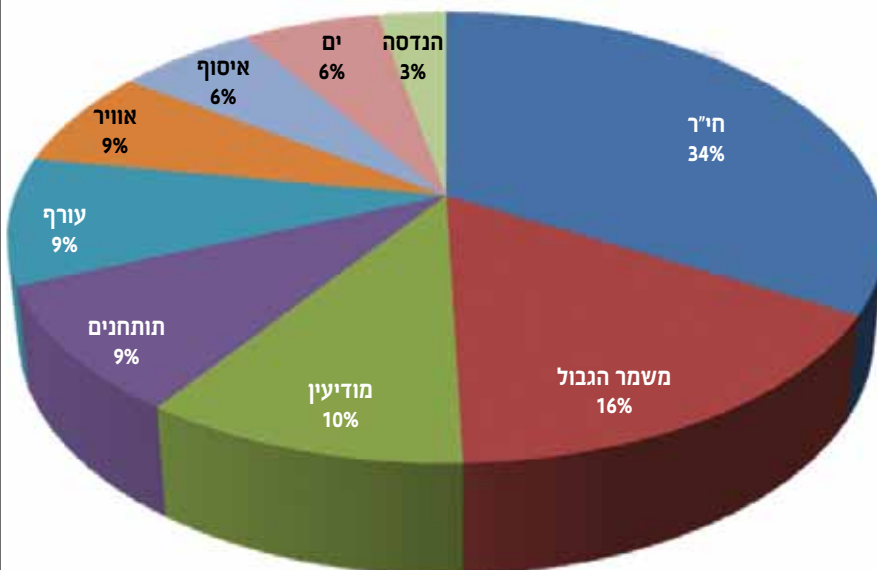
ערכי המשפחה

ערכי המשפחה נחשבים למרכזיים בקרב שכבות רחבות בציבור. כבר ראש הממשלה הראשון, דוד בן-גוריון, עודד הקמתן של משפחות גדולות ובכך קשר אידיאולוגיות ומסורות דתיות ועדתיות ואיחודן

באי ועידה שדנה בשילוב נשים בכוחות נאט"ו, ברלין 2007 | ב-15 מתוך 22 מדינות נאט"ו יכולות נשים למלא בצבא כל תפקיד שבו יחפצו - כולל תפקידי לחימה

היכן משרתות הלוחמות בצה"ל

זה גדוד קרקל) ואיסוף קרבי. נשים משרתות ביחידות לוחמות בהתנדבות.

שיעור הנשים בקרב הלוחמים עמד ב-2006 במוצע על 2.5%. רובן היו בקרקל (73% מלוחמי הגדוד), באב"ך (33% מהלוחמים), בנ"מ (30% מהלוחמים) ובתותחנים (12% מהלוחמים). ב-2013 כבר היו הנשים 5% מהכוח הלוחם, כלומר קפיצה של 100% ב-7 שנים.

מבין כלל הלוחמות בצה"ל - רובן משרתות בחי"ר כפי שניתן לראות באיור משמאל.

למרות העלייה בשיעור הנשים המשרתות במקצועות הלחימה ולמרות הגידול במספרן האבסולוטי של הלוחמות במערכים השונים, צה"ל שואף לראות נשים רבות יותר משרתות בתפקידים האלה, ולכן בחנו באכ"א/א/ענף סדיר - בשיתוף עם יועצת הרמטכ"ל לענייני נשים (יוה"ל"ן) - את מודל הגיוס הקיים, ונעשה ניסיון לגבש מודל חדש שיעודד יותר נשים להתנדב לתפקידי לחימה. מהנתונים שנאספו במהלך הבחינה (שמתייחסים לשנתוני 2009-2010) עולה כי מתוך 4,026 נשים שהוזמנו למיון ליחידות קרביות סיימו את השירות באותן היחידות רק 579 מהן (14.4%).

עוד עלה בבחינה של מודל השירות הקיים:

1. הידע של המועמדות לשירות ביטחון (המלש"ביות) על התפקידים ועל אופי השירות הוא מועט. אחת הסיבות לכך היא שהשיווק של היחידות הקרביות בקרב המלש"ביות אינו אגרסיבי ואינו מושך די בנות לגשת למיונים הראשוניים.
2. מנגנון המיון כולל גיבוש פיזי. זרוע היבשה אחראית לגיבוש, אך מי שעושה אותו בפועל הוא מגל - הגוף שאחראי להכשרת כל הטירונים בצה"ל שמיועדים להיות תומכי לחימה. הבעיה היא שלמגל אין עניין מיוחד שהבנות יצליחו, ולכן אנשיו לא מדרבנים ומעודדים אותן. נוסף על כך, הגיבושים נעשים במגבלות פיזיולוגיות, ולכן אין הם מנבאים באופן מיטבי את הצלחת המתנדבת במסלול הלחימה.
3. לאחר הגיבוש יכולות המלש"ביות לוותר על המסלול הקרבי בכל עת שירצו. שיעור המוותרות הוא גבוה מאוד ועומד על 56%. הנתונים האלה מצביעים על כך שכבר בשלבים הראשונים של המיון יש למתגייסות מוטיווציה נמוכה להיות לוחמות.

לה רומנטיקת הנעורים, גם משתנים סדרי העדיפויות של החיילות הקרביות.

לוחמות בצבאות זרים

מהלכים משמעותיים לשילוב נשים נעשו בשנות ה-70 וה-80 של המאה הקודמת עם המעבר של צבאות בעולם לגיוס על בסיס התנדבות. לפני כן עמד שיעור הנשים המשרתות על כ-2% מכלל המשרתים. כתוצאה מהמעבר לצבאות התנדבותיים נוצר צורך במציאת חלופות לכוח אדם איכותי. במקביל הושפעו הצבאות מהשיח האזרחי בנוגע לשוויון זכויות והזדמנויות. השיח הזה תורגם בארה"ב ובאירופה לסדרה של חוקים שמבטיחים שוויון הזדמנויות בתחום התעסוקה - גם בצבא.

ב-1976 נפתחו בפני הנשים שערי האקדמיות הצבאיות בארה"ב. ב-1978 הוסרה ההגבלה שהייתה קיימת בצי של ארה"ב על שייכוץ נשים באוניות בתי חולים. ב-1994 חוקק הקונגרס חוק שלפיו נשים יכולות לשרת גם על אוניות מלחמה. ב-1989 הנחה בית הדין לזכויות אדם בקנדה כי יש לשלב נשים בצבא באופן מלא בתוך 10 שנים. קודם שהוציא בית הדין את פסיקתו היו מרבית ההכשרות בצבא קנדה נפרדות לנשים ולגברים - מה שמנע קידום נשים לתפקידי פיקוד בכירים והביא לכך ששיעור הנשים בתפקידים האלה היה נמוך משמעותית מהשיעור שלהן בצבא.

נשים לוחמות במילואים

שאלה נוספת שיש לשאול בהקשר הזה היא כמה מבין הנשים המסיימות את מסלול הלחימה בסדיר ממשיכות בו במילואים. גם במקרה הזה מצביעים הנתונים על מוטיווציה נמוכה להמשיך. רק כ-12% מכלל הנשים משרתות במילואים. עם זאת, מאחר ששירות של נשים בדרג המסתער הוא תופעה חדשה יחסית, אין עדיין מידע רב בנוגע לשירות שלהן במילואים. יש לציין שהגיל הממוצע של הנשים המשרתות ביחידות הדרג המסתער במילואים הוא 24 וחצי.⁴

מהנתונים שהוצגו עד כה עולה בבירור שלנשים יש מוטיווציה נמוכה לשרת בתפקידי הלחימה שצה"ל פתח בעבורן עד כה. אף כי אין בידי נתונים הנוגעים להתנדבות של נשים ללחימה בדרג המסתער, הרי די אם מביטים בנתונים שהובאו עד כה כדי להבין שאם לתפקידי לחימה הנחשבים לקלים יחסית - לפחות מהבחינה הפיזית - אין דרישה, אז על אחת כמה וכמה לא תהיה נהירה של מתנדבות ליחידות חיל רגלים כמו גולני וליחידות של חיל השריון.

מהשיעור הזעום של הנשים העושות מילואים ניתן ללמוד שהמניע העיקרי לרצונן לשרת בתפקידי לחימה עם התגייסותן הוא רומנטיקה של גיל הנעורים, וכי קיים אצלן חוסר הבנה עמוק בנוגע למה שנדרש מהן בשירות. לאחר תום השירות הסדיר, משחולפת

מצבה הביטחוני המיוחד, והתקשורת מרבה לסקר את המתרחש ביחידות הלוחמות בצבא. מהסיבה הזאת כל נער וכל נערה העומדים לפני גיוס מכירים היטב יחידות כמו גולני, גבעתי, הצנחנים והשריון משום שהן מקבלות סיקור לא פרופורציונלי בהשוואה לכל היחידות האחרות. סביר להניח שלא מחסור ב"שיווק" ימנע מצעירה להיות לוחמת חי"ר - אם היא תרצה בכך.

ההתמקדות ב"בעיות שיווק" שמונעות לכאורה שילוב של נשים רבות יותר ביחידות הלוחמות מעידה יותר מכול על חוסר בשלותו של הדיון בצה"ל על שילוב נשים לוחמות בדרג המסותר, שכן מדובר בעיסוק בטפל ולא בעיקר. את הסוגיה הזאת יש לתקוף מזוויות שונות לחלוטין. קודם כול יש לברר האם המהלך הזה משרת את משימתו המרכזית של הצבא, שהיא להגן על ישראל, ולאחר מכן יש לבחון האם החברה הישראלית בכלל בשלה למהלך כל כך מרחיק לכת נוכח המגמות המסתמנות בה בשנים האחרונות.

לדעתי, צה"ל - שמתמודד עם משימות מורכבות בעיתות שגרה ועוד יותר מכך בעיתות לחימה - אינו יכול להרשות לעצמו להקדיש אנרגיות לנושאים שאינם קשורים להשגת ייעודו העיקרי. זה נחמד אם הוא יוכל להוביל מהפכות חברתיות חיוניות, אבל זו אינה מטרתו, ואסור שהיא תסיט אותו מהעיקר. מעבר לכך, החברה הישראלית בכלל וצה"ל בפרט אינם בשלים לשילוב לוחמות בדרג המסתער. לכן בשלב הנוכחי יהיה זה נכון שלא לשלב לוחמות בדרג המסתער - בוודאי שלא ביחידות מעורבות בהן משרתות לצד גברים.

הערות

1. המאמר הוא תקציר של עבודה שהגישה המחברת למכללה לביטחון לאומי ושכותרתה הייתה הפטריוארכליות בצה"ל - קללה או ברכה?
2. אהרון חליוה, "מיעוט בתוך מיעוט - שירות מילואים של נשים בחטיבת חוד החנית", מערכות 437, יוני 2004, <http://goo.gl/HVlWwM>; אהרון חליוה, מימוש פוטנציאל הנשים בצה"ל - האומנם? המכללה לביטחון לאומי, 2002, מסמך פנימי בצה"ל - אריאל ויינר, פתיחת תפקידי לחימה לנשים בצבא ארה"ב - ניתוח הסיקור ודעת הקהל והמסמעות האפשריות לצה"ל, סקירה שהוכנה בעבור יועצת הרמטכ"ל לענייני נשים, 2013, מסמך פנימי בצה"ל
3. מקור הנתונים: אכ"א, ענף מילואים
4. איתן שמיר, "נשים ביחידות לוחמות", בתוך: נשים וביטחון לאומי, מרכז בנין-סאדאט למחקרים אסטרטגיים, רמת-גן, 2011, עמ' 12-15

לדעתי, צה"ל - שמתמודד עם משימות מורכבות בעיתות שגרה ועוד יותר מכך בעיתות לחימה - אינו יכול להרשות לעצמו להקדיש אנרגיות לנושאים שאינם קשורים להשגת ייעודו העיקרי

המשרתות בו. נוסף על כך גם ייפגע המאבק להשגת שוויון זכויות מגדרי בחברה כולה.

סיכום

מהמאמר עולה שהחברה הישראלית עדיין אינה בשלה לשילוב לוחמות בדרג המסתער, וספק אם תהיה בשלה לכך בעתיד הנראה לעין נוכח המגמות שמסתמנות בה. יתר על כן, שילוב נשים בדרג המסתער עלול לפגוע במטרתו העיקרית של צה"ל - להגן על ישראל. מהנתונים המספריים שהובאו עולה כי גם אילו היה צה"ל פותח את כל תפקידי הלחימה בפני נשים, כולל בדרג המסתער וביחידות המיוחדות, לא היינו עדים לגילויי התנדבות המונית - בוודאי שלא בהיקף שהיה מצדיק את ההשקעה הכספית שכרוכה בכך (למשל בתשתיות).

על פי נתוני צה"ל, רק 14% מכלל הנשים שמוינו לתפקידי לחימה מסיימות את שירותן בתפקיד לחימה. גם הנתונים בנוגע לשיעורי ההתייצבות של נשים לשירות מילואים מחזקים את הטענה כי צה"ל אינו יכול להתבסס על שירות של הנשים האלה במילואים בכלל ובתפקידי לחימה בפרט. שיעורי ההתייצבות הזעומים של נשים לתפקידי לחימה מפחיתים מאוד את המוטיווציה של צה"ל להשקיע בהכשרתן.

ארגוני הנשים טוענים שצה"ל אינו "משווק" כראוי את תפקידי הלחימה למתגייסות ואף לא מעודד את המתגייסות להיות לוחמות ואינו מכין אותן לקראת שירות כזה. גם בענף סדיר באכ"א, שפועל בעניין הזה יחד עם יועצת הרמטכ"ל לענייני נשים, חשבו כי נכון יהיה לשנות את מודל הגיוס של נשים לתפקידי לחימה. אחד הפתרונות שהועלה אכן היה לשווק באופן אגרסיבי יותר את מקצועות הלחימה למתגייסות. אולם מסקנות כאלה - לדעתי - מנותקות מהמתרחש בחברה הישראלית. זוהי חברה שבה הצבא תופס בלאו הכי מקום מרכזי בשל

מהסקירה הקצרה הזאת עולה שבמדינות המערב נחקקו חוקים שמחייבים את הצבאות לפתוח תפקידים רבים בפני נשים. יש לציין ששיעור ההשתתפות של הנשים בצבאות המערב עלה בעקבות החקיקה הזאת עד לשנת 2000, ומאז הוא נשאר קבוע פחות או יותר.

ב-15 מתוך 22 מדינות נאט"ו יכולות נשים למלא בצבא כל תפקיד שבו יחפצו - כולל תפקידי לחימה. קנדה ונורווגיה אף מאפשרות לנשים לשרת בצוללות. צבאות בלגיה, קנדה, דנמרק, גרמניה, איטליה, נורווגיה, ספרד ושוודיה פתחו את כל תפקידי היבשה בפני נשים, אם כי היישום בפועל שונה בכל אחת מהמדינות האלה. לעומת זאת בצבאות ארה"ב, בריטניה וצרפת נשים מנועות מלהתגייס לתפקידים בדרג המסתער.

צבא בריטניה פירסם ב-2002 מסמך רשמי שבו הדגיש כי כל עוד ייעודו המרכזי הוא להילחם, הרי בניגוד לצבאות אחרים, הוא לא ישלב נשים בתפקידי לחימה. במסמך שפירסם הצבא נאמר שיש מדינות שמיעדות לצבא תפקידי לחימה, ויש מדינות שמיעדות לצבאותיהן לכל היותר משימות של שמירה על השלום. במסמך נאמר שמדינות שמפעילות את צבאותיהן בלחימה, כמו ארה"ב, הן זהירות יותר בהצבת נשים ביחידות קרביות.⁵

מהדברים עד כה עולה שכל הצבאות עברו תהליך ארוך בתחום של שילוב נשים בכלל ושל שילוב נשים בתפקידים קרביים בפרט. עוד ניתן לראות כי ההחלטות בנוגע לפתיחת מקצועות נוספים בפני נשים מתקבלות בדרך כלל בעקבות מלחמות - אז גדל הצורך בכוח אדם - או בעקבות לחץ שמפעילות הנשים על המנהיגות הפוליטית בדרישה לפתוח בפניהן תפקידים נוספים.

בכל אופן ניכר שיש חוסר אחידות ביחס של הצבאות כלפי הסוגיה המרכזית שנידונה כאן: יכולתן של נשים להשתתף בתפקידי לחימה בדרג המסתער.

נראה כי צה"ל יכול ללמוד מהזהירות שנוקטים צבאות לוחמים אחרים בכל הנוגע לשילוב נשים בדרג המסתער. בחברה הישראלית יש קבוצות רבות שמתנגדות לעצם הנוכחות של נשים בצבא - גם בתפקידים לא קרביים - ולכן אם תתקבל החלטה לשלב נשים בדרג המסתער, ולאחר מכן תהיה נסיגה מההחלטה הזאת, ייגרם נזק רב גם לצה"ל וגם למעמד